

LINGVISTIČKI ASPEKTI DOVE U KUR'ANU

Mustafa JAHIĆ

UDK 28-23:81'374.42
28-24-254

SAŽETAK: Dova ima veliki značaj u životu muslimana. Dovom se čovjek obraća Uzvišenom Allahu radi postizanja Njegove milosti i oprosta grijeha, stjecanja određenih ovosvjetskih blagodati i isticanja Allahove jednote, čime se iskazuje pokornost Stvoritelju, odaje posebna čast i ljubav prema Uzvišenom Allahu i ističe oslanjanje isključivo na Allaha. Zbog toga je dova, naročito kur'anskoga iskaza, često bila predmet istraživanja i tumačenja islamskih učenjaka sa različitih aspekata uključujući i njenu lingvističku dimenziju. Budući da je ovaj aspekt dove u Kur'anu u našoj literaturi rijetko tretiran ili skoro uopće nije, ovaj rad ima za cilj istraživanje i utvrđivanje sintaksičkih karakteristika kur'anskoga iskaza kojim se u formi dove (*du'ā'*) kao molbe obraća Stvoritelju radi postizanja raznovrsnih blagodati ili zaštite od nesreće i ružnih stvari na Ovom i na Budućem svijetu. Rečenice kojima se u Kur'anu iskazuje dova označavaju se kao *ḡumal du'ā'iyya* (molidbene rečenice), a izriču se u formi imperativnih, prohibitivnih i interogativnih rečenica koje predstavljaju vrstu zahtjevnih performativnih rečenica (*ḡumal inšā'iyya ṭalabiyya*), te u formi izjavnih (*ḡumal ḥabariyya*) koje u tom slučaju izražavaju značenje performativnih iskaza. U svim ovim rečenicama govornik se u metaforičkom značenju imperativa (*amr*) ili prohibitiva (*nahy*) ponizno i skrušeno obraća Stvoritelju moleći Ga da udovolji njegovoj molbi. Sve vrste navedenih molidbenih rečenica, osim što izražavaju duboko značenje istovremeno predstavljaju i posebnu vrstu stilističkih iskaza koji se odlikuju raznovrsnim stilističkim osobinama.

Ključne riječi: dova, Kur'an, molidbene rečenice, lingvistički aspekti dove, sintaksa molidbenih rečenica.

Riječ “dova” arapskog je porijekla. Nastala je od infinitiva *du'ā'* (دعاء) koji se u značenju dove javlja kao imenica u jednini. Osnovno značenje dove (*du'ā'*) jeste “zahtijevati”, “tražiti” (طلب), odnosno “tražiti da neko drugi učini nešto” (طلب الطالب للفعل من غيره).¹ Međutim, ova riječ, kao i mnoge druge, zahvaljujući Kur'anu značajno je obogatila svoje značenje u odnosu na ono koje je izražavala u predislamsko doba. Tako se riječ *du'ā'*, osim spomenutog, pojavljuje u Kur'anu i u drugim značenjima, zavisno od konteksta u kome se izriče.

Kada se koristi u značenju dove, *du'ā'* označava odnos koji čovjek uspostavlja naspram svoga Stvoritelja iskazujući kroz taj odnos lične potrebe i osjećaje prema Uzvišenom Allahu, koji se mijenjaju i obnavljaju zavisno od situacije u kojoj se čovjek nalazi. Kroz dovu čovjek se kao Allahovo stvorenje skrušeno obraća svome Stvoritelju moleći ono što je za njega dobro. U dovi upućenoj Allahu čovjek moli Allaha da obrati pažnju na ono što od Njega Njegov rob traži i iskreno želi, čime se ostvaruje saglasnost između leksičkog i terminološkog značenja riječi *du'ā'*.

Osim obraćanja dovom Uzvišenom Allahu radi postizanja Njegove milosti i oprosta grijeha, te postizanja određenih ovosvjetskih blagodati, dovom se, također, na poseban način ističe Allahova jednota, iskazuje pokornost Stvoritelju, odaje posebna čast i ljubav prema Uzvišenom Allahu, ističe oslanjanje isključivo na Allaha i sl. Dovom se, osim toga, čuva od oholosti, oslobađa psihičkog pritiska, otklanja Allahova ljutnja, spašava od nemoći i postižu mnoge druge blagodati.

Dova se zbog toga smatra jednom od najuzvišenijih i najčasnijih vrsta ibadeta (vršenja vjerskih obreda) i načinom pridobijanja Allahove milosti s obzirom na to da se dovom uspostavlja neposredna veza između

¹ Abū al-Ḥasan 'Alī b. Ismā'īl al-Andalusī ibn Sīda, *al-Muḥaṣṣas*, I-V, Taḥqīq: Ḥalīl Ibrāhīm Ḡaffāl, Dār Iḥyā'

al-turāt al-'arabī, al-Ṭab'a al-ūlā, Bayrūt, 1417/1996, IV, 57.

Stvoritelja i Njegovih stvorenja. U tom smislu i sam Allah Uzvišeni podstiče Svoje robove da Mu se obraćaju dovom kao vrstom ibadeta, naročito u teškim trenucima, obećavajući da će se na iskreni poziv Svojih robova, u smislu klanjanja samo Njemu, sigurno odazvati:

وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ
إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي
سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

Gospodar vaš je rekao: - Pozovite Me (klanjajte te Mi se), Ja ću vam se odazvati! Oni koji iz oholosti neće da Mi se klanjaju - ući će, sigurno, u Džehennem poniženi (Mu'min, 60).

U većini komentara Kur'ana glagol *ادْعُونِي* u navedenom ajetu razumijeva se u značenju: *اعيدوني* "Klanjajte mi se" što potvrđuje značenje dove kao vrste ibadeta. Na spomenuto značenje dove upućuje drugi dio ovoga ajeta u kome Allah ističe: "Oni koji iz oholosti neće da Mi se klanjaju - ući će, sigurno, u Džehennem poniženi".

U Kur'anu se nalazi veliki broj ajeta u kojima glagol *دعا* (*da'a*) i iz njega izvedene riječi izražava značenje ibadeta. Jedan od njih je i ajet:

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادًا
أَمْتًا لَكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا
لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Oni kojima se vi, pored Allaha, molite (klanjate), zaista su robovi, kao i vi. Pa, vi im se klanjajte, i neka vam se odazovu ako istinu govorite (al-A'raf, 194)!

Dovom se izražavaju i različiti aspekti vjerovanja, kao što su vjerovanje u Allaha kao Jedinoga Stvoritelja i Njegove poslanike, pokornost Allahu i Njegovim poslanicima, polaganje računa na Sudnjem danu, traženje utočišta, upute, oprosta, milosti, iskazivanje zahvale i pouzdavanje u

Allaha, zatim moralni aspekti, kao što su pravednost, mudrost, znanje, strpljivost i iskrenost, i, na kraju društveni i socijalni aspekti, kao što su bratstvo, činjenje dobročinstva roditeljima, sigurnost, traženje pomoći i opskrbe. Svi ovi i drugi aspekti dove istovremeno imaju i edukativni karakter, jer utječu na odgoj muslimana, jačaju i učvršćuju njegova vjerska ubjedenja i razvijaju visoka moralna svojstva i društveno pozitivne socijalne osobine.²

Načini obraćanja dovom

Dovom se Allahu mogu obraćati pojedinci moleći za sebe ili za drugog, kao i skupine ljudi moleći Allaha za skupinu kojoj pripadaju. U Kur'anu se nalaze sve tri navedene vrste dova.

U prvom slučaju pojedinac se obraća Allahu molbom radi ličnih potreba, kao u ajetima kojima se poslanik Musa obraća Gospodaru radi vlastite potrebe:

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۝ وَيَسِّرْ
لِي أَمْرِي ۝ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي
۝ يَفْقَهُوا قَوْلِي

(Musa) reče: - Gospodaru moj, raširi grudi moje i olakšaj zadatak moj, i odriješ uzao sa jezika moga da bi razumjeli govor moj (Tā Hā, 25-28).

U drugom slučaju pojedinac se obraća Uzvišenom Allahu moleći za nekoga drugog, kao u ajetu u kome čovjek moli milost za svoje roditelje:

رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا
Gospodaru moj, smiluj im se,
oni su mene, kad sam bio dijete,
njegovali (al-Isrā', 24)!

U posljednjem slučaju Allahu se obraća grupa ili skupina ljudi radi potrebe te grupe ili skupine, kao u ajetu:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ
حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

Gospodaru naš, podaj nam dobro na Ovome i na Onome svijetu, i sačuvaj nas patnje u ognju (al-Baqara, 201)!

Dovom se u Kur'anu Uzvišenom Allahu obraćaju sva Njegova stvorenja: vjerovjesnici i poslanici, od Adema do posljednjeg poslanika Muhammeda, zatim vjernici, meleki, čak i nevjernici i Iblis koji se, također, dovom obraća svome Gospodaru.

U Kur'anu se na više mjesta posljednji Allahov Poslanik obraća dovom svome Gospodaru, kao u ajetu:

وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ
وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ
لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا

I reci: - Gospodaru moj, uvedi me na častan način i izvedi me na častan način, i daruj mi od Sebe snagu koja će mi pomoći (al-Isrā', 80)!

U komentarima Kur'ana postoji više različitih razumijevanja značenja ovoga ajeta. Prema većini komentatora, uvođenje i izvođenje odnose se na umiranje i proživljenje na način kojim će Allah biti zadovoljan. Prema drugačijem tumačenju, uvođenje i izvođenje odnosi se na Poslanikov ulazak u Medinu i izlazak iz Mekke s obzirom na to da je ajet objavljen u vrijeme kada je Poslaniku naredena hidžra (preseljenje iz Mekke u Medinu).³

Kao kur'anska dova tretira se i ajet u kome se Adem (a.s.) i njegova žena Havva obraćaju Allahu molbom za oprost počinjenog grijeha zbog koga su morali napustiti Džennet:

قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ
لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

Njih dvoje rekoše: - Gospodaru naš, sami smo sebi učinili nasilje, i ako nam Ti ne oprostiš i ne smiluješ nam se, sigurno ćemo biti među stradalnicima (al-A'raf, 23).

² Samāhir 'Umar al-Aṣṭal, *al-Qiyam al-tarbarwiyya fi āyāt al-nida' al-Qur'ānī li al-mu'minin wa subul tarwifihā fi al-ta'lim al-madrasī*, Quddimat haḍīhi al-risāla ilā Kulliyya al-tarbiyya... li nayl daraḡa al-māḡistir, al-Ġāmi'a al-islāmiyya,

Ġazza, al-Āmm al-dirāsī 1427/1428 – 2006/2007, str. 153-54. Dostupno na: <http://library.iugaza.edu.ps/the-sis/70880.pdf>

³ Abū al-Qāsim Maḥmūd b. 'Umar al-Zamaḡsārī, *al-Kaṣāf an haqā'iq ḡarwāmiḍ*

al-tanzil wa 'uyūn al-aqāwīl fi wuḡūh al-ta'wīl, I-IV, Dar al-Kitāb al-'arabī, Bayrūt, 1407/1987, II, 688. - Inače, karakteristika kur'anskih dova Allahovog poslanika Muhammeda je da se uvijek prije dove nalazi glagol *قل* "Reci" u imperativu.

Iz navedenog ajeta razumijeva se i to da će čovjek i za male grijeha biti kažnjen ukoliko mu takvi grijesi ne budu oprosteni.⁴

U Kur'anu se nalazi također velik broj ajeta u kojima se vjernici u raznim historijskim vremenima i sljedbenici svih poslanika i vjerovjesnika različitim dovama obraćaju Uzvišenom Allahu u vidu molbe koja se odnosi na različite situacije i u vezi s različitim pitanjima. Obraćanjem dovom Uzvišenom Allahu kojom moli Njegovu zaštitu vjernik jača svoju vjeru, učvršćuje vezu sa svojim Gospodarom, potvrđuje poniznost i pokornost i tako nedvosmisleno iskazuje potrebu za Njegovom milošću i oprostom, kao u ajetima:

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ
وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ
وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ
رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ
رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٥٠﴾ لَا يُكَلِّفُ
اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا
إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ
عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا
بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ
مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

Poslanik vjeruje u ono što mu se objavljuje od Gospodara njegova, i vjernici – svaki vjeruje u Allaha, i meleke Njegove, i knjige Njegove, i poslanike Njegove: – Mi ne izdvajamo nijednog od poslanika Njegovih. – I oni govore: – Čujemo i pokoravamo se; oprosti nam, Gospodaru naš; Tebi ćemo se vratiti. – Allah nikoga ne opterećuje preko mogućnosti njegovih: u njegovu korist je dobro koje učini, a na njegovu štetu zlo koje uradi. Gospodaru naš, ne kazni nas ako zaboravimo ili što nehotice učinimo! Gospodaru naš, ne tovari na nas breme kao što si ga tovario na one prije

nas! Gospodaru naš, ne stavlja nam u dužnost ono što ne možemo podnijeti, pobriši grijeha naše i oprosti nam, i smiluj se na nas. Ti si Gospodar naš pa nam pomози protiv naroda koji ne vjeruje (al-Baqara, 285-286)!

Kur'an prenosi i dove meleka, posebne vrste Allahovih stvorenja, preko kojih Allah iskazuje posebnu čast vjernicima. U ovim dovama meleki se, uglavnom, mole za vjernike i stanovnike Dženneta pozdravljajući ih pozdravom selama, kao u ajetima:

وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ
بَابٍ ﴿٥١﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ
فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ

A i meleki će im ulaziti na svaka vrata: – Mir neka je vama, zato što ste trpjeli, a divno li je najljepše prebivalište (al-Ra'd, 23-24)!

Dovama se Allahu obraćaju i nevjernici. Međutim, njihove dove koje se navode u Kur'anu, za razliku od dova vjernika, ne odnose se na traženje zaštite, milosti i oprosta od Allaha, niti se njima iskazuje pokornost i poniznost, niti spas na Drugome svijetu. U dovama nevjernika uglavnom se ismijavaju poslanici i vjerovjesnici i objave koje su im dostavljane, kao u ajetu:

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ
مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ
السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

A kad su oni rekli: – Bože, ako je ovo zbilja istina od Tebe, Ti pusti na nas kamenje s neba kao kišu ili nam pošalji patnju nesnosnu (al-Anfā, 32)!

Nevjernici u svojim dovama često sami sebe proklinju zbog izazivanja vlastite nesreće i ustrajnosti u činjenju nepravde prema samima sebi nakon što im se kazna za ono što čine ukaže, kao u ajetu:

وَلَيْنَ مَسَّتْهُمُ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ
لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ

A da ih samo dašak kazne Gospodara tvoga dotakne, sigurno bi povikali: – Teško nama, doista smo sami sebi nepravdu učinili (al-Anfāl, 46)!

I, na kraju, u Kur'anu se u tri sūre navode tri međusobno slične dove Iblisa, od kojih su dvije istovjetne:

قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٥٢﴾
قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٥٣﴾ إِلَى يَوْمِ
الْوَعْدِ الْمَعْلُومِ

On (Iblis) reče: – Gospodaru moj, daj mi vremena do dana kada će oni biti oživiljeni! – On (Allah) reče: – Daje ti se rok do Dana već određenog (al-Hiğr, 36-38 i Šād, 79-81).

Sintaksička struktura molidbenih iskaza

Zahvaljujući raznovrsnim vrjednostima dove i njenom značaju u životu muslimana, dova je često predmet istraživanja i tumačenja islamskih učenjaka sa različitih aspekata, uključujući i njenu lingvističku dimenziju. Budući da je ovaj aspekt dove u našoj literaturi rijetko tretiran ili skoro uopće nije, neke lingvističke karakteristike dove pokušat ćemo objasniti u ovome tekstu, prije svega sintaksičku strukturu rečenice u kojoj se realizira dova u Kur'anu.

Rečenica kojom se kao dovom (*du'ā'*) obraća Stvoritelju radi postizanja raznovrsnih blagodati ili zaštite od nesreće i ružnih stvari označava se kao *gūmla du'ā'iyya* ili *gūmla al-du'ā'* (molidbena rečenica). S obzirom na to da izražavaju jako optativno značenje, naročito kada im prethodi imenica u vokativu, najčešće imenica *رَبِّ* "(O) Gospodaru moj!" bez vokativne partikule, čime se iskazuje blizina Stvoritelja i jači emocionalni odnos govornika prema sadržaju rečenice, ovakve rečenice tretiraju se kao posebna vrsta vokativnih rečenica i označavaju kao

⁴ Al-Zamahšarī, *al-Kaššāf...*, II, 96. Naširuddīn Abū Sa'īd 'Abdullāh b. 'Umar Muḥammad al-Šīrāzī

al-Bayḍāwī, *Anwār al-tanzīl wa asrār al-ta'wīl*, I-V, Muḥaqqiq: Muḥammad 'Abdurrahmān al-Mar'ašlī, Dār Ihyā'

al-turāṭ al-'arabī, Bayrūt, 1418/(1997), III, 9.

ḡumal du'ā'iyya nidā'iyya (vokativno-molidbene rečenice). Inače, vokativna partikula se posebno elidira u dovama (*du'ā'*), s tim što se uvijek implicira partikula رَبِّ, kao u ajetima:

رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا

Gospodaru moj, učini ovaj grad sigurnim! (Ibrāhīm, 35);

رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

Gospodaru moj, Ti znanje moje povećaj! (Tā Hā, 114);

رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَدَّيْتُ

Gospodaru moj, oni me lažnim proglašavaju i pomozmi mi zato! (al-Mu'minūn, 26).

Dova se u Kur'anu izriče u formi imperativnih (*ḡumal amriyya*), prohibitivnih (*ḡumal al-nahy*) i interogativnih rečenica (*ḡumal istifhāmiyya*) koje se tretiraju kao zahtjevne performativne rečenice (*ḡumal inšā'iyya ṭalabiyya*), te u formi izjavnih rečenica (*ḡumal ḥabariyya*) koje u tom slučaju izražavaju značenje performativnih iskaza. U svim ovim rečenicama govornik se u metaforičkom značenju imperativa (*amr*) ili prohibitiva (*nahy*) ponizno i skrušeno obraća Stvoritelju moleći Ga da udovolji njegovoj molbi. Zbog toga se molidbene rečenice izražavaju, uglavnom, u formi imperativnih i prohibitivnih rečenica, s tim da mogu biti iskazane i u formi interogativnih i izjavnih rečenica kada, također, izražavaju imperativno značenje molbe u metaforičkom značenju.⁵

Izricanje dove u formi imperativnih rečenica

Dova iskazana u formi imperativnih rečenica u Kur'anu može biti izražena imperativnim glagolskim oblikom (*amr*) drugog lica, zatim

imperativnom partikulom *li* i skraćenim oblikom imperfekta kao imperativ trećeg lica, te nedeterminiranim infinitivom.

Dove iskazane u formi imperativnih rečenica s imperativnim glagolskim oblikom drugog lica česte su u Kur'anu, naročito u kur'anskim kazivanjima iskazane od strane Allahovih vjerovjesnika i poslanika, kao u ajetu:

وَأَجِي هَارُونَ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا
فَأَرْسَلُهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي

A moj brat Harun rječitiji je od mene, pa pošalji sa mnom i njega kao pomoćnika koji će potvrditi riječi moje (al-Qaṣaṣ, 34).

S obzirom na to da se imperativnim rečenicama izražava naredba koju može izdati samo govorno lice koje je superiornijeg statusa ili pozicije u odnosu na sagovornika kome se upućuje naredba, kada se u formi imperativnih rečenica čovjek obraća Stvoritelju, naredba prelazi u molbu (*du'ā'*), koja pretpostavlja iskazivanje skrušenosti i pokornosti onoga ko upućuje takvu molbu zbog čega se ovakvo značenje imperativa definira kao metaforičko. Budući da se ovakvim rečenicama zahtjev upućuje od nekoga ko je nižega ranga prema drugome višeg ranga, odnosno upućuje molba čovjeka Stvoritelju, ovakve se rečenice tretiraju kao molidbene (*ḡumla du'ā'iyya*), kao u ajetu:

رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا
تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ
الْمِيعَادَ

Gospodaru naš, daj nam ono što si nam obećao preko Svojih poslanika i na Sudnjem danu nas ne osramoti, jer Ti, doista, ne kršiš obećanje (Āl 'Imrān, 194)!

O ovakvom tumačenju imperativnih molidbenih rečenica složni su

komentatori Kur'ana, dogmatičari, islamski pravnici i stilističari.⁶

Suprotno molidbenim rečenicama, imperativne rečenice zapovjednog značenja, prema navedenim islamskim učenjacima, izražavaju značenje zahtjeva upućenog od nekoga ko je višeg ranga prema drugome nižeg ranga, odnosno zahtjev Stvoritelja upućen čovjeku, kao u ajetu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ
الْقَلْبِ إِنَّ بَعْضَ الْقَلْبِ إِثْمٌ وَلَا تَحْسَبُوا
وَلَا يَغْتَبُ بَعْضُكُم بَعْضًا

O vi koji vjerujete, klonite se mnogih sumnjičenja, neka sumnjičenja su, zaista, grijeh. I ne uhodite jedni druge i ne ogovarajte jedni druge (al-Huḡurāt, 12)!

Ovakvo tumačenje imperativnih rečenica prihvataju i neki gramatičari, naročito kasnijih generacija, prema kojima imperativne rečenice, na osnovu kriterija superiornosti, izražavaju zapovijed (*amr*), zahtjev ili molbu (*ṭalab*) i molbu upućenu Stvoritelju (*du'ā'*). Kada se naredba upućuje od nekoga ko je višeg ranga prema onome ko je nižeg ranga, onda je to, prema njihovom tumačenju, zapovijed; kada se upućuje među jednakima, onda je zahtjev ili molba, a kada zapovijed ide od nižeg prema višem, onda je molba upućena, uglavnom, Stvoritelju.⁷ Na sličan način i Ibn Hišām objašnjava značenje skraćenog oblika imperativa trećeg lica s partikulom *li*, koji se prema njemu dijeli na imperativno značenje (*amr*), značenje molbe upućene Gospodaru (*du'ā'*) i značenje molbe koju ljudi upućuju jedni drugima (*iltimās*).⁸

Međutim, većina gramatičara ne uvjetuje superiornost u korištenju imperativa u značenju zapovijedi. Svaka rečenica s imperativnim glagolom, prema ovim gramatičarima, izražava značenje zapovijedi, bez obzira na

⁵ 'Abdurrahmān Ḥasan Ḥabannaka al-Maydāni, (1416/1996), *al-Balāḡa al-'arabiyya: ususuhā wa 'ulūmuhā wa funūnhā wa šurwar min taṭbiqātihā bi ḥaykal ḡadīd min tarīf wa talīd*, I-II, Dār al-Qalam - Dār al-Šāmiya, al-Ṭab'a al-ūlā, Dimašq - Bayrūt, I, 255-257.

⁶ Qays Ismā'il al-Awsi, *Asālib al-ṭalab 'inda al-naḥwiyyin wa al-balāḡiyyin*, Ġami'a Baḡdād, Bayt al-Ḥikma, Baḡdād, 1988, 84-88.

⁷ Abū al-Baqā' Ya'īs Muwaffaquddīn b. 'Alī ibn Ya'īs, *Šarḥ al-Mufaššal*, I-X + Fahāris, Maṭbū'at: Maḡma' al-luḡa al-'arabiyya,

Dimašq, Tawzī': Maktaba al-Mutanabbī, al-Qāhira, 1411/1990, VII, 58.

⁸ Ġamaluddīn b. Hišām al-Anšāri b. Hišām, *Muḡni al-labīb 'an kutub al-'arīb*, Ḥaqqaqahu wa 'allaqa 'alayhi: Māzin al-Mubārak wa Muḥammad 'Alī Ḥamdullāh, Dār al-Fikr, Bayrūt, 1412/1992, 295.

to da li se takav imperativ realizira na osnovu superiornosti, koji prema islamskim pravicima i dogmatičarima izražava zapovijed, ili se realizira na osnovu pokornosti, koji se označava kao molba upućena Allahu (*du'ā*), ili bilo koje drugo značenje koje se izražava oblikom imperativa, kao što su dopuštenje (*ibāha*), prijetnja (*tabdīd*) i sl.⁹

Podjela imperativa prema principu superiornosti, prema navedenom tumačenju, je terminološkog karaktera, jer predstavlja formalnu klasifikaciju zato što imperativ predstavlja jedinstven glagolski oblik, bez obzira na to kakvo značenje izražavao. Razlika je samo u tome što u slučaju kada se imperativnim glagolskim oblikom ljudi obraćaju Gospodaru, imperativ u tom slučaju ne izražava stvarno značenje zapovijedi (*ma'nā al-amr al-ḥaqīqī*), nego metaforičko (*ma'nā al-amr maḡāzī*) kao sekundarno značenje (*ma'nā far'ī*) imperativa,¹⁰ kao u ajetu:

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيْ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

Gospodaru naš, oprost mi, i roditeljima mojim, i svim vjernicima - na Dan kad se bude polagao račun! (Ibrāhīm, 41).

Nemoguće je da imperativ u navedenom ajetu izražava stvarno značenje zapovijedi, jer Uzvišenom Allahu ne mogu ljudska bića ništa naredivati. Zbog toga se značenje imperativa u navedenom ajetu može razumjeti jedino kao molba (*du'ā*) upućena Allahu od Njegovih stvorenja, u kojoj se govorno lice kao ljudsko biće glagolskim oblikom imperativa skrušeno i pokorno obraća svome Stvoritelju izričući iskreno pokajanje i moleći za oprost grijeha. Da se oblikom imperativa kojim se obraća Uzvišenom Allahu izražava značenje molbe, kao

dokaz navodi se primjer: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي "Oprosti mi, Bože!", koji znači kao da je rečeno: سَأَلْتُ اللَّهَ أَنْ يَغْفِرَ لِي "Zamolio sam Allaha da mi oprost", a ne: أَمَرْتُ اللَّهَ أَنْ يَغْفِرَ لِي "Naredio sam Allahu da mi oprost".

Na isti način objašnjava se značenje imperativa i u ajetu:

رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّأْنَا مَعَ الْأَبْرَارِ

Gospodaru naš, mi smo čuli pozivatelja koji poziva u vjeru; Vjerujte u Gospodara svoga! I, evo, mi vjerujemo! Gospodaru naš, oprost nam grijeha naše i prijeđi preko loših postupaka naših, i uzmi nas k Sebi s dobročiniteljima! (Āl 'Imrān, 193).

Imperativni oblici glagola izražavaju značenje molbe upućene Allahu i u ajetima:

فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ * وَانكُتِبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ

I zato oprost nam i smiluj nam se! A Ti si najbolji oprostitelj. I dosudi nam dobro na Ovome svijetu, i na Onome svijetu (al-A'raf, 155-156), isto kao i u ajetu:

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وِيَاءً وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا

Gospodaru naš, izbavi nas iz ovog grada, čiji su stanovnici nasilnici, i Ti nam odredi od Sebe zaštitnika i Ti nam daj od Sebe pomagača (al-Nisā', 75)!

Glagolski oblici imperativa u navedenim ajetima ne mogu izražavati osnovno značenje zapovijedi

s obzirom na to da se navedenim glagolskim oblicima ljudska bića obraćaju svome Stvoritelju. Nemoгуće je u ovakvim slučajevima očekivati da čovjek upućuje naredbu ili zapovijed svome Gospodaru. Zato se, zahvaljujući kontekstu u kome se ovakve rečenice izražavaju, uključujući svijest, vjerovanje i osobine ljudskih bića koje se manifestiraju u njihovoj slabosti, skrušenosti i poniznosti prema svome Stvoritelju, glagolski oblici imperativa u navedenim ajetima mogu razumjeti jedino u značenju molbe, odnosno dove kojom se moli Allahova milost i oprost.¹¹

U Kur'anu se nalazi samo jedan ajet u kome se dova izražava zapovjednom rečenicom s imperativnim glagolskim oblikom trećeg lica iskazanim pomoću partikule *li* i skraćenog oblika imperfekta:

وَنَادُوا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَا كُفِرُونَ

Oni će dozivati: - O Malik! Neka Gospodar tvoj učini da umremo! - a On će reći: - Vi ćete tu vječno ostati (al-Zuhūf, 77)!

Među islamskim učenjacima postoji konsenzus u pogledu razumijevanja navedenog ajeta u kome imperativni glagolski oblik trećeg lica, prema njihovom tumačenju, izražava značenje dove, kojom stanovnici Džehennema mole smrt zbog toga što ne mogu da izdrže džehennemsku patnju i bol.¹²

Osim navedenog ajeta, prema nekim učenjacima, postoji još nekoliko ajeta u kojima se navedenom glagolskom formom imperativa izražava značenje dove, kao u ajetu:

وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ

Durham theses, Durham University, 1995, 77-78 i 160. Dostupno na: Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/973/>

¹² Ibn Hišām, *Muḡnī al-labīb*..., 295. Al-Zamaḡšarī, *al-Kaššāf*..., IV, 264-65.

⁹ Al-Awsī, *Asālib al-ṭalab*..., 89-90.

¹⁰ Al-Awsī, *Asālib al-ṭalab*..., 92. - Značenje imperativa kojim se ljudi obraćaju jedni drugima (*iltimās*), također se smatra metaforičkim.

¹¹ 'Abdul'azīz 'Abdulmu'tī 'Arafa, *Min balāḡa al-naẓm al-'arabī*, *Dirāsa*

taḥlīliyya li mas'āl 'ilm al-ma'ānī, I-II, al-Ṭab'a al-ṭāniya 'Ālam al-kutub, Bayrūt, 1405/1984, II, 81-82. Fahad M. al-Malik, *Performative utterances: their basic and secondary meanings with reference to five English translations of the meanings of the Holy Qur'an*,

عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَأَشَدُّ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ

I Musa reče: – Gospodaru naš! Ti si dao faraonu i glavešina- ma njegovim raskoš i bogatstva u životu zemnom, da bi oni, Gospodaru naš, vodili u zabludu s Puta Tvoga! Gospodaru naš, uništi bogatstva njihova i zapečati srca njihova, pa neka ne vjeruju dok ne vide patnju nesnosnu (Yūnus, 88)!

Dio navedenog ajeta: رَبَّنَا لِضَلُّوا da bi oni, Gospodaru naš, vodili u zabludu s Puta Tvoga, prema al-Zamaḥšarijevom tumačenju, izražava značenje dove i znači kao da je rečeno: لِيُثْبِتُوا عَلَىٰ مَا هُمْ عَلَيْهِ مِنَ الضَّلَالِ “Neka ustraju u zabludi svojoj”, isto kao što izražava i dio istoga ajeta koji slijedi: رَبَّنَا اظْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ “Uništi bogatstva njihova” i naredni dio: “i zapečati srca njihova”. Nakon što im je ukazao i objasnio Allahove znakove, te upućivao savjete i preporuke dugo vremena, istovremeno im i Allahovom kaznom prijetio i upozoravao na posljedice njihovog nevjerstva i očite zablude, a oni poslije svega toga nastavili sa svojim nevjerstvom, poslaniku Musau preostalo je jedino da se obrati dovom Uzvišenom Allahu da Ga zamoli da “uništi bogatstva njihova i zapečati srca njihova, pa neka ne vjeruju dok ne dožive patnju nesnosnu”.¹³ Ovakvo tumačenje navedenog ajeta podržava i al-Bayḍāwī u svom komentaru Kur’ana.¹⁴

Budući da nedeterminirani infinitiv u akuzativu svojim značenjem može supstituirati glagolski oblik imperativa u njegovom izvornom značenju, ovakvim infinitivom u metaforičkom značenju može se iskazati i značenje dove. S obzirom na to da infinitiv ne izražava vrijeme nego samo radnju, infinitivom se na jasniji način izriče i značenje dove zato što ni dova nije vremenski ograničena. Pored toga, i sa stilističkog aspekta izricanje dove infinitivom je efektivnije

zato što se infinitivom ostvaruje konciznije i intenzivnije značenje od značenja koje izražava finitni glagolski oblik. U ovakvim primjerima, koji se u Kur’anu nalaze u većem broju, regens infinitiva u akuzativu je elidirani glagol čije značenje izražava infinitiv u akuzativu, kao u ajetima sa značenjem proklinjanja:

فَبُعِدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

Što dalje s narodom nasilničkim (al-Mu’minūn, 41)! koji s impliciranim glagolom glasi: “Udaljio ih Allah što dalje!”

فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ

Daleko bili stanovnici vatre užarene (al-Mulk, 11)! koji s impliciranim glagolom glasi: “Udaljio ih Allah što više!” i u ajetu:

فَتَعَسَىٰ لَهُمْ وَآصَلًا أَعْمَالُهُمْ

Propast njima! On neće djela njihova prihvatiti (Muḥammad, 8), koji s impliciranim glagolom glasi: “Upropastio ih Allah što više!”¹⁵

Na isti način analizira se upotreba infinitiva u akuzativu u poziciji prvog člana konstrukcije aneksije u ajetu:

عُفْرَانِكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

Oprosti nam, Gospodaru naš; Tebi ćemo se vratiti (al-Baqara, 285).

Sintagma عُفْرَانِكَ u navedenom ajetu koristi se isključivo u Kur’anu, a sastavljena je od infinitiva عُفْرَانٌ u akuzativu i pronominalnog sufiksa drugog lica jednine muškog roda koji se odnosi na Stvoritelja. Konstrukcija aneksije عُفْرَانِكَ u ovome slučaju predstavlja apsolutni objekt elidiranoga glagola tako da ajet znači kao da je rečeno: “Molim Te za Tvoj potpuni oprost!” Nakon ove sintagme slijedi druga konstrukcija aneksije رَبَّنَا u akuzativu u funkciji vokativa, bez vokativne partikule, sastavljena od imenice رَبُّ “Gospodar” u akuzativu i pronominalnog sufiksa

prvog lica množine, čime se intenzificira i priznaje značenje Allahovog savršenstva, te istovremeno moli za potpuno praštanje.

Nedeterminirani infinitiv u značenju dove može biti i u nominativu, kao u ajetu:

وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا

Ineka je mir njemu na Dan kada se rodio i na Dan kada je umro i na Dan kad bude iz mrtvih ustao (Maryam, 15)!

Kada se želi iskazati trajnije (*darwām*) i stabilnije (*tubūt*) značenje, infinitiv u ovakvim rečenicama dolazi u nominativu, za razliku od infinitiva u akuzativu kojim se iskazuje promjenljivost (*tağaddud*) i vremenska ograničenost (*hudūt*) značenja. U prvom slučaju takva se rečenica tretira kao imenska, a u drugom kao glagolska s impliciranim glagolom. Isto pravilo važi kada se infinitivom izražava njegovo izvorno značenje i u slučaju kada se koristi za izražavanje dove.¹⁶

Posebno je česta upotreba infinitiva u nominativu u dovama u značenju proklinjanja, kao u ajetu:

فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ

Teško onima čija su srca neosjetljiva na spominjanje Allaha (al-Zumar, 22)!

Među islamskim učenjacima je u ovom slučaju jedino sporna etimologija riječi ويل. Inače, riječ ويل u navedenom ajetu dolazi na početku ajeta radi isticanja straha zbog očekivane kazne koju nagovještava navedena riječ i praćenja osjećaja straha od početka do kraja ajeta.

Izricanje dove u formi prohibitivnih rečenica

Prohibitivne rečenice tretiraju se isto kao i imperativne rečenice samo što se njima izražava negativna

¹³ Al-Zamaḥšarī, *al-Kaššāf*..., II, 365.

¹⁴ Al-Bayḍāwī, *Anṭwār al-tanzīl*..., I, 5.

¹⁵ Ibn Ya’īš, *Šarḥ al-Mufaššal*, I, 114. Fāḍil Šāliḥ al-Sāmarrā’ī, *Ma’ānī al-naḥw*, I-IV, Ġāmi’a Baġdād, Baġdād, 1990,

II, 143-146. Al-Maydānī, *al-Balāġa al-‘arabiyya*..., I, 230.

¹⁶ Al-Sāmarrā’ī, *Ma’ānī al-naḥw*, II, 144.

zapovijed u smislu nečinjenja ili odvratanja od činjenja. Islamski pravници, gramatičari i stilističari imaju isti stav u pogledu značenja prohibitiva kao i u vezi sa značenjem imperativa tako da većina islamskih pravnika i stilističara, te značajan dio gramatičara uvjetuje superiornost i u pogledu korištenja prohibitiva u njegovom izvornom značenju. Zbog toga se i značenje dove kojom se Allahova stvorenja obraćaju svome Stvoritelju prohibitivnom glagolskom formom, prema njihovom tumačenju, razumijeva u metaforičkom smislu. Među gramatičarima postoje različita mišljenja jedino u pogledu značenja partikule لا "ne" kada se koristi u značenju prohibitiva, dove ili nekim drugim značenjima, budući da se u svim slučajevima izražava sa skraćenom oblikom imperfekta u značenju budućeg vremena. Kada se koristi za izražavanje dove ova se partikula označava istovremeno kao "prohibitivno-zahjevno-molidbena partikula" (*lā al-du'ā'iyya al-talabiyya al-nāhiyya*), kao u ajetu u kome se poslanici Musa i Harun obraćaju dovom (molbom) Uzvišenom Gospodaru:

رَبَّنَا اِطْمِسْ عَلَيَّ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَيَّ قُلُوبَهُمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ

Gospodaru naš, uništi bogatstva njihova i zapečati srca njihova, pa neka ne vjeruju dok ne vide kaznu bolnu! (Yūnus, 88), ili u ajetu u kome se Allahov poslanik Muhammed obraća svome Gospodaru:

رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

Gospodaru moj, ne ostavi me s narodom nasilničkim! (al-Mu'minūn, 94).

Dova iskazana prohibitivnim rečenicama može biti upućena i od vjernika svome Gospodaru, kao u ajetu u kome se iskreni vjernici skrušeno i ponizno mole Allahu:

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

Gospodaru naš, ne kazni nas ako zaboravimo ili što nehotice učinimo. Gospodaru naš, ne tovari na nas breme kao što si ga tovario na one prije nas. Gospodaru naš, ne stavljaj nam u dužnost ono što ne možemo podnijeti, pobriši grijebe naše i oprost nam, i smiluj se na nas. Ti si Gospodar naš pa nam pomoz protiv naroda koji ne vjeruje (al-Baqara, 286)!

Prohibitivnim rečenicama izražava se značenje dove i u ajetu u kome vjernici, koje je Allah Pravim putem uputio, mole Uzvišenog Stvoritelja da njihova srca učvrsti u vjerovanju:

رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

Gospodaru naš, ne dopusti srčima našim da skrenu kada si nam već na Pravi Put ukazao, i daruj nam Svoju milost. Ti si, uistinu, Neizmjerni Darovalac (Āl 'Imrān, 8).¹⁷

Izricanje dove u formi interogativnih rečenica

Dova može biti iskazana i u formi interogativnih rečenica u metaforičkom značenju molbe upućene Uzvišenom Gospodaru, kao sekundarnom značenju ovih rečenica, kao u ajetu:

أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ

Zar ćeš za namjesnika postaviti onog ko će na njoj nered činiti i krv proljevati (al-Baqara, 30)?!

Navedeni ajet ne može se razumjeti u interogativnom značenju,

jer Uzvišeni Allah u istom ajetu prije navedenog dijela ajeta ističe: *لَا تَجْعَلُ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً* *Ja ću na Zemlji namjesnika postaviti!*

Zbog toga se navedeni dio ajeta razumijeva u značenju dove tako da znači kao da je rečeno: *لَا تَجْعَلُ فِي الْأَرْضِ مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا* "Ne postavlja na Zemlji namjesnika koji će na njoj nered činiti!" Na sličan način objašnjava se značenje dove i u ajetu:

وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا

I Musa odabra iz naroda svoga sedamdeset ljudi da se u određeno vrijeme i na određenome mjestu susretnu s Nama. A kad ih zadesi veliki potres, on reče: – Gospodaru moj, da si htio, mogao si i njih i mene uništiti još prije. Zar da nas uništiš zbog onoga što su uradili bezumnici između nas (al-A'raf, 155)?!

Interogativna rečenica u navedenom ajetu: *أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا* *Zar da nas uništiš zbog onoga što su uradili bezumnici između nas?!* ustvari znači kao da je rečeno: "Nemoj nas uništiti zbog onoga što su uradili bezumnici između nas!" Značenje dove u navedenim ajetima, ustvari, odgovara dovi iskazanoj prohibitivnim glagolskim oblikom.

Značenje dove iskazano interogativnim rečenicama nalazi se i u ajetima u kojima se govori o mnogobrocima i njihovom poricanju Kur'ana:

كَذَلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ * لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ * فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ * فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ

Eto, tako ga (Kur'an) Mi u srca zločinaca uvodimo. Oni u njega neće vjerovati sve dok ne vide kaznu bolnu, koja će im iznenada

¹⁷ 'Arafa, *Min balāga al-naẓm al-'arabī*, II, 88-89. Yūsuf 'Abdullāh al-Anṣārī, *Asālib al-amr wa al-nahy fi al-Qur'an al-Karīm wa asrārūhā al-balāgiyya*,

Baḥṭ muqaddam li al-ḥuṣūl 'alā daraġa al-māġistīr fi al-balāga wa al-naqad, Ġāmi'a Umm al-Qurā, Kulliyya al-luġa al-'arabiyya, Makka al-Mukarrama,

1410/1990, 321-22. Dostupno na: <http://www.mediafire.com/download.php?em2mytjzjoq>

doći, da neće ni primijetiti, pa će reći: - Hoće li nam se imalo vremena dati?! (al-Šu'arā', 200-203).

Kraj navedenog ajeta iskazan u formi interogativne rečenice: *هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ* *Hoće li nam se imalo vremena dati?!* ustvari, znači kao da je rečeno: *أَنْظِرْنَا رَبَّنَا* "Daj nam malo vremena, Gospodaru naš!". Grješnici znaju da se njihova molba neće uslišati i da je prošlo vrijeme njihove kušnje, pa se zbog toga Uzvišenom Stvoritelju obraćaju pitanjem. U ovom slučaju značenje dove, ustvari, odgovara dovi iskazanoj imperativnim glagolskim oblikom.¹⁸

Izricanje dove u formi izjavnih rečenica

Budući da izjavne rečenice (*ḡumal ḥabariyya*) mogu izražavati značenije performativnih rečenica (*ḡumal inšā'iyya*), ovim se rečenicama može izricati i dova na način kako se izriče imperativnim i prohibitivnim rečenicama. Izražavanjem značenja dove izjavnim rečenicama postiže se stilistički efektniji iskaz, pokazuje uvjerenost u uslišavanje dove i optimizam u postizanju Allahove ljubavi, milosti i oprosta, kao u primjeru: *غفر الله لك ورحمك الله* "Allah ti oprostio i smilovao ti se!"¹⁹

Dova iskazana izjavnom glagolskom rečenicom, bez obzira na to da li glagolski oblik izražava značenje sadašnjeg ili prošlog vremena, odnosno se na buduće vrijeme, kao u ajetu:

قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَعْرِفُ
اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

On (Jusuf) reče - Ja vas danas neću koriti. Allah će vam oprostiti, od milostivih On je najmilostiviji (Yūsuf, 92)! u kome glagol يَعْرِفُ u imperfektu, s obzirom na to da se tretira kao dova izražava buduće vrijeme, bez obzira

na to što navedeni glagolski oblik izražava sadašnje vrijeme.²⁰

Na sličan način objašnjava se i dova iskazana izjavnom glagolskom rečenicom s glagolskim oblikom perfekta koji izražava prošlo vrijeme, kao u ajetu:

قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ

Ubio ih Allah! Kuda se odmeću (al-Tawba, 30)! ili u ajetu:

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ

Propale obje ruke Ebu Lehebove, i propao je on (al-Lahab, 1)! Prvi glagol u navedenom ajetu izražava značenje dove, a drugi značenje izjavne rečenice.

Kada se koristi u značenju dove glagolski oblik perfekta izražava širok vremenski okvir koji osim prošlog vremena obuhvata, također, sadašnje i buduće vrijeme. Glagol u ovom slučaju izražava značenje prošlog vremena kao odazivanje koje se već dogodilo na upućenu dovu iskazanu od strane govornog lica u smislu jakog optimizma zasnovanog na njegovom čvrstom uvjerenju da će se odazivanje sigurno dogoditi. Zbog toga dova i njeno uslišavanje sa aspekta molitelja (*dā'i*) predstavljaju prošlo vrijeme. Kada se značenje ovakvoga glagola razumijeva u sadašnjem ili budućem vremenu dova se u tom slučaju razumijeva kao da se uslišavanje dove događa neposredno nakon njenog izricanja, svejedno da li se uslišavanje ostvaruje u vrijeme upućivanja dove ili će se dogoditi u nekome budućem vremenu.

Dova iskazana izjavnom glagolskom rečenicom, bez obzira na glagolski oblik takve rečenice, može se objasniti imperativom i prohibitivom kao osnovnim oblikom izražavanja dove. Tako, dova iskazana glagolskim oblikom perfekta: *غفر الله لأحمد* "Oprostio Allah Ahmedu!" znači kao da je rečeno: *اغفر اللهم لأحمد* "Oprostite, Allahu, Ahmedu!" a dova iskazana glagolskim oblikom imperfekta: *يغفر الله لك* "Allah će ti oprostiti!" ili

zadovoljan njim!", ili *رحمه الله* "Allah mu se smilovao!", ili *قتله الله* "Allah ga ubio!" *Al-Awsī, Asālib al-ṭalab...*, 204.

"Allah ti oprašta!" kao da je rečeno: *لا يغفر الله لك* "Neka ti Allah oprost!" Na isti način objašnjavaju se i dove iskazane prohibitivnim glagolskim oblikom, kao u primjeru: *لا يرحم الله قاتلك* "Allah nije milostiv tvome ubici!" ili "Allah se neće smilovati tvome ubici!" koji znači kao da je rečeno: *لا يرحمك الله* "Neka mu se Allah ne smiluje!"²¹

I, na kraju, dova može biti iskazana i izjavnom imenskom rečenicom, kao u ajetu:

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ

Mir neka je vama, zato što ste trpjeli, a divno li je krajnje prebivalište (al-Ra'd, 24)!

Izjavna imenska rečenica *سَلَامٌ عَلَيْكُمْ* "Mir neka je vama" u navedenom ajetu predstavlja performativni iskaz koji izražava značenje dove.

Dova se izriče izjavnom imenskom rečenicom i u ajetu:

دَعَاؤُهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَأَخْرَجُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Molitva njihova biće u njima:

- *Hvaljen neka si, Allahu!* - , *pozdrav njihov;* - *Mir vama!* - , *a njihova posljednja molitva:* - *Tebe, Allaha, Gospodara svijetova, hvalimo (Yūnus, 10)!²²*

Zaključak

U Kur'anu se nalazi velik broj ajeta u značenju dove (*du'ā'*), iskazanih u različitim gramatičkim formama, što potvrđuje posebnu vrijednost dove u islamu i njen značaj u životu muslimana. Zbog toga je radi potpunijeg razumijevanja značenja dove neophodno poznavanje i sintaksičkih formi rečenica kojima se dove izriču, svejedno da li iskazane u formi imperativnih (*ḡumal amriyya*), prohibitivnih (*ḡumal al-nahy*) i interogativnih rečenica (*ḡumal istifhāmiyya*),

¹⁸ Al-Maydānī, *al-Balāga al-'arabiyya...*, I, 291-92.

¹⁹ Ovakvih primjera nalazi se mnogo u jeziku, kao npr.: *رضي الله عنه*: "Allah bio

²⁰ Al-Sāmarrā'ī, *Ma'āni al-naḥw*, III, 283.

²¹ Al-Awsī, *Asālib al-ṭalab...*, 204-205.

²² Al-Zamaḥṣarī, *al-Kaššāf...*, II, 330-31.

kao posebnih vrsta zahtjevnih performativnih rečenica (*ḡumal inšā'iyya ṭalabiyya*), ili u formi izjavnih rečenica (*ḡumal ḥabariyya*). Sve vrste navedenih rečenica, koje se označavaju i kao *ḡumal du'ā'iyya* (molitbene rečenice), izražavaju značenje molbe kao metaforičko značenje imperativa (*amr*) ili prohibitiva (*nahy*), kojima se

molitelj (*dā'i*) obraća svome Gospodarstvu moleći Ga da udovolji njegovoj molbi. Zbog toga se molitbene rečenice izražavaju, uglavnom, u formi imperativnih i prohibitivnih rečenica, s tim da mogu biti iskazane i u formi interogativnih i izjavnih rečenica kada, također, u metaforičkom smislu izražavaju značenje molbe.

Različite sintaksičke karakteristike navedenih rečenica utječu i na specifična značenja dove. Izučavanjem gramatičke strukture dove otkrivaju, između ostalog, i bogatstvo značenja i raznovrsnost stilističkih vrijednosti iskaza u kome se dova izriče, uključujući i izjavne rečenice kao neperformativne iskaze.

الموجز

الجوانب اللغوية للدعاء في القرآن الكريم

مصطفى يحيى

الدعاء أهمية كبيرة في حياة المسلم. فبالدعاء يخاطب الإنسان الله سبحانه وتعالى طالبا منه الرحمة والمغفرة، والحصول على شيء من متاع الدنيا، وبالدعاء يشهد الإنسان بوحداية الله، مؤكدا على خضوعه وطاعته للخالق، ومعبرا عن تقديسه وتنزيهه، وتوكله واعتماده عليه فقط. ولذلك كان الدعاء، لاسيما في التعبير القرآني، محل بحث العلماء المسلمين وشرحهم من شتى الجوانب، بما فيها البعد اللغوي. ونظرا لندرة أو انعدام معالجة هذا الجانب من الدعاء في القرآن الكريم في مؤلفاتنا، فإن هذا العمل يهدف إلى دراسة وتحديد الخصائص النحوية للتعبير القرآني في صيغة الدعاء الموجه إلى الخالق من أجل تحصيل النعم المختلف أو الوقاية من المصائب والشروخ في الدنيا والآخرة. ويشار إلى الجمل القرآنية التي تعبر عن الدعاء بالجمل الدعائية، وتأتي في صيغ الأمر والنهي والاستفهام وهي تشكل نوعا من الجمل الإنشائية الطلبية، وفي صيغة الجملة الخبرية التي تفيد معنى اللفظ الإنشائي. وفي جميع هذه الجمل، يستخدم المتحدث صيغة الأمر أو النهي، مخاطبا الخالق سبحانه وتعالى بانكسار وخشوع راجيا إياه لتلبية طلبه. وإلى جانب ما تعبر عنه جميع الجمل الدعائية من معان عميقة، فإنها في الوقت ذاته تمثل نوعا خاصا من التعبير الأسلوبي الذي يتميز بخصائص أسلوبية متنوعة.

الكلمات الرئيسية: الدعاء، القرآن الكريم، الجمل الدعائية، الجوانب اللغوية للدعاء، قواعد الجمل الدعائية.

Summary

LINGUISTIC ASPECTS OF DU'A IN THE QUR'AN

Mustafa Jahić

Du'a (supplication) plays a significant role in the life of a Muslim. Through Du'a man addresses the Almighty Allah with the purpose of gaining His mercy or forgiveness. Du'a is the way of asking for some worldly or material goods but also a way of witnessing Allah's oneness. Thus we show our submissiveness in front of the Creator reflecting love for Him and emphasizing the fact that we can rely only upon His help. That is why du'a, especially of the Qur'anic expression, was, in different aspects including its linguistic dimension, often a subject of research of Islamic scholars. Considering the fact that this aspect of du'a in the Qur'an was very rarely researched in our language, with this article we aimed to analyze characteristics of the syntax of the Qur'anic expression, wherein in a form of supplication we address the Creator with purpose of gaining some benefit or His protection from evil in this world or in hereafter. Sentences of the Qur'an expressing a du'a are known as *ḡumal du'ā'iyya* (supplication sentences), they take form of imperative, prohibitive or interrogative⁷ sentences representing a kind of demanding performative sentences (*ḡumal inšā'iyya ṭalabiyya*), and also in a form of declarative sentences (*ḡumal ḥabariyya*) which, in that case, express the meaning of performative expression. In all these kinds of sentences the speaker is, in a metaphorical sense of imperative (*amr*) or prohibition (*nahy*), in a humble and submissive manner addressing the Creator. All these sentences, besides expressing profound meaning, represent a specific kind of stylistic expression with a variety of stylistic characteristics.

Key words: du'a, Qur'an, supplication sentences, linguistic aspects of du'a, syntax of supplication sentences